

УДК 159.99

Професійна маргінальність як втрата професійної ідентичності

Людмила Олегівна Курганська

КАНДИДАТ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК, СТАРШИЙ НАУКОВИЙ СПІВРОБІТНИК
СТАРШИЙ НАУКОВИЙ СПІВРОБІТНИК ЛАБОРАТОРІЇ
МЕТОДОЛОГІЇ І ТЕОРІЇ ПСИХОЛОГІЇ ІНСТИТУТУ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г.С. КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ
e-mail: ludtee@ukr.net

У статті розглянуто дослідження російських соціологів і психологів, присвячені вивченню понять «професійна ідентичність» і «професійна маргінальність». Розглянуто найперспективніші розвідки співробітників провідних наукових центрів Російської Федерації, які досягли в цій галузі значних успіхів. Виявлено, що основною тенденцією сучасних наукових досліджень є чіткий взаємозв'язок між професійною ідентичністю та професійною маргінальністю, які є антагоністами. Російські колеги визначають професійну маргінальність як втрату професійної ідентичності. Маргінальність не завжди незворотна й не обов'язково означає наявність психологічних розладів, однак вірогідність маргіналізації людей зі схильним до цього типом особистості вища, тому в процесі профорієнтації слід діагностувати потенційних маргіналів для мінімізації наслідків їхньої роботи у сфері, до якої вони ментально не належать.

Ключові слова: професійна ідентичність, професійна маргінальність, маргіналізація, становлення, профорієнтація.

Постановка проблеми. Політичні та соціально-економічні перетворення останніх десятиліть внесли значні корективи в життя переважної більшості громадян колишнього Радянського Союзу. Кардинальні зміни соціального статусу, рівня добробуту, професійного становища зумовили появу значних за своїми обсягами прошарків людей, які не змогли адаптуватися до нових умов і опинилися поза змінами й активним життям. Це стосується і багатьох представників молодших поколінь, котрі дуже часто не можуть знайти свого місця в сучасних реаліях, адже ніхто не гарантує їм не тільки робочого місця й гідної зарплати, а навіть можливості вступу до вишу чи професійного навчального закладу.

Актуальність дослідження полягає в тому, що процес отримання освіти й освоєння фаху передбачає формування в індивіда першопочатків професійної ідентичності. Тим часом реалії вносять свої корективи, і майбутні випускники вишів чи професійно-технічних училищ ще під час навчання усвідомлюють той факт, що працювати за фахом після одержання диплома вони не будуть. Таким чином, професійна ідентичність студента зазнає болючих ударів іще на шляху свого формування. Випускники вишів і ПТУ за таких умов виходять у життя не молодими фахівцями — членами певного професійного угруповання, а непотрібними суспільству, отже, маргінальними особистостями, які не мають змоги застосувати на практиці отримані знання й уміння й розвинути їх до найвищого продуктивного рівня.

Такі проблеми не є виключно особливістю української соціально-економічної ситуації. Подібні труднощі зустрічаються й у країнах західного світу, і в сусідній Російській Федерації. І західні, й російські науковці активно досліджують проблеми маргіналізації населення — як з погляду соціології, так і з позицій психології. Однак російська соціально-економічна дійсність ближча до української, тому нас наразі більше цікавлять здобутки саме російських дослідників, хоча в процесі ми й порівнюватимемо їх із напрацюваннями американських та європейських вчених, як і з результатами роботи вітчизняних науковців, таких як О. Бутиліна [2], В. Карпо [13], Л. Кемалова [14], Л. Нагорна [19]. Втім, необхідно зазначити й те, що вивчення поняття «маргінальність» з позицій філософії та історії філософії у Росії, як стверджує Р. Степаненко, значно поширеніше, ніж аналогічні за тематикою соціологічні дослідження, а психологічні —

взагалі поступаються за своєю чисельністю та обсягами [25].

Мета роботи – вивчивши здобутки російських колег у галузі дослідження професійної маргінальності (ПМ), встановити взаємозв'язки між ПМ та професійною ідентичністю (ПІ). При цьому слід зауважити, що слабкість зв'язків між науковими центрами України і Росії, мізерні накладки наукової літератури і, як наслідок, недоступність багатьох джерел за темою певним чином вплинуть на глибину нашого дослідження. У той же час вважаємо, що залучений до нашої роботи масив літератури дасть нам змогу достатньо об'єктивно проаналізувати сучасні тенденції вивчення маргінальності в Російській Федерації.

Застосування поняття «маргінальність» у різних галузях наукового знання робить його не лише досить універсальним, а одночасно й складним для визначення, оскільки представники різних дисциплін і навіть наукових напрямів та шкіл надають йому свого трактування. А це не сприяє єдиному розумінню значення цього терміна. Нечіткі визначення поняття заважають, окрім того, і встановленню критеріїв цього явища. Оскільки ж термін вживається досить часто, набуває поширення й уже вийшов за межі суто наукових розробок, активно застосовується в публіцистиці й журналістиці, очевидно, що є потреба щонайчіткішого визначення термінів, понять та їхніх значень стосовно концепту «маргінальне». Тож спершу коротко звернемось до історії виникнення, функціонування й розвитку поняття «маргінальність» у науці.

У соціології цей термін почав застосовувати ще у 20-х роках минулого століття американець Роберт Парк. Вперше він ужив його в роботі «Human migration and the marginal man» 1928 року в контексті вивчення суспільних процесів серед іммігрантів у США [32, с. 339]. Дослідження Р. Парка дали змогу сформулювати уявлення про такий собі «прикордонний», «межовий» тип людини, поширений на стиках багатьох культурно-расових взаємодій серед мігрантів в американських мегаполісах. Р. Парк вживав цей термін для позначення особистості, що перебуває на кордоні культур / середовищ, що конфліктують між собою, а сам індивід не може адаптуватися до певної складної ситуації. Внутрішнє самовідчуття маргінальної особистості – моральна дихотомія й конфлікт: колишній статус, спосіб життя, звички вже відкинута, а нових ще не набуто [17, с. 9]. Цей стан відрізняється від лімінального стану, коли індивід перебуває на межі переходу від одного соціального статусу до іншого, коли лімінальність є більше ритуальним, обрядовим чинником, ніж психологічною проблемою. Скоріше, маргінальність у Р. Парка – це період кризи ідентичності (за Е. Еріксоном [28]), неспроможність

тут і зараз ідентифікувати себе з певною соціальною структурою. Втім, учений наголошує, що маргінальність іммігрантів має тенденцію до відносної безперервності й перетворення на постійний тип особистості. Тут ми бачимо першу й головну відмінність маргінальності від кризи ідентичності та лімінальності – відносно короткотермінових станів. Водночас Р. Парк прагнув досліджувати маргінальність радше як суспільне явище, свідомо нівелюючи особистісні аспекти.

Здобутки Р. Парка розвинув у своїй монографії «Маргінальна людина» (1937) інший американський соціолог, Еверет Стоунквіст. Він описав маргінального суб'єкта як такого, що перебуває на межі двох культур і при цьому не належить цілком до жодної з них. За Е. Стоунквістом, маргіналами можуть бути особи, що перебувають у мішаних шлюбах [32, с. 339]. Відмінність цих ідей від висновків Р. Парка полягає у тому, що Е. Стоунквіст припускав можливість позитивного вирішення проблеми маргінальності й формування в процесі адаптації особистості з новими якостями.

Теорії Р. Парка і Е. Стоунквіста надалі вдосконалювались багатьма науковцями, поширювались на інші сфери вивчення, хоч здобутки цих двох основоположників дослідження маргінальності постійно зазнавали критики, як-от з боку Арнольда Гріна чи Мілтона Голдберга [32, с. 339]. В американській соціології з'являлися нові школи, що вивчали маргінальність, розроблялися нові підходи й методи. Деякі дослідницькі центри й досі головну увагу приділяють конфлікту культур при переході з однієї соціальної спільноти до іншої як джерелу формування маргінальної особистості (так звана культурна маргінальність) – за Р. Парком і Е. Стоунквістом. Але вже, скажімо, Волтер Вордвел у 1952 році серйозно зацікавився проблемами маргінальності представників «нетрадиційних» медичних фахів – результати він виклав у статті «A Marginal Professional Role: The Chiropractor» [32]. В. Вордвел довів, що представники маргінальних щодо провідної течії професійних груп є так само маргінальними особистостями, як і «культурні маргінали».

Ідентичних висновків доходить і Майрон Лефковіц у статті 1964 року «The Public Health Professional: A Marginal Man», де він дослідив маргінальне становище працівників громадської системи охорони здоров'я [31]. Громадські лікарі, з одного боку, – такі ж лікарі, колеги для усіх інших медиків («нормальної медицини», як висловлюється автор), з іншого – зазнають значних утисків й обмежень, що ставить їх у позицію «на межі» медичного корпусу США, робить з них справжніх «маргіналів медицини».

Інші дослідники, як-от Роберт Мертон або Алан

Керкгоф та Томас Маккормік зазначали, що маргінальність набувається, якщо індивід попередньо готується до членства в певній соціальній спільноті, яка його не приймає. Відзначається необхідність розмежування маргінальності як становища в соціумі / спільноті / структурі та маргінальності як комплексу психологічних рис особистості, яка перебуває на згаданій маргінальній позиції [30]. Дослідники щодалі більше наполягали, що немає неодмінного зв'язку між маргінальним статусом і особистісними розладами. Самі маргінальні групи з плином часу формують своє специфічне середовище, яке дає змогу окремим маргіналам почуватися соціалізованими серед собі подібних.

З відомих причин дослідження маргінальності в радянській науці перебувало саме в маргінальному становищі і почало набирати обертів лише в останні роки існування Радянського Союзу через занадто вже помітне посилення кризових процесів у суспільстві. Чи не найпершим зверненням радянських суспільствознавців до проблеми маргінальності в контексті соціально-психологічних досліджень стала видана 1987 року колективна монографія «На изломах социальной структуры», де авторський колектив спробував адекватно відреагувати на карколомні, якщо не сказати — катастрофічні (з погляду радянського обивателя) — зміни у навколишній дійсності [20]. Поява численних «неформалів», втрата «цінностей» і «орієнтирів», зміни у внутрішній та зовнішній політиці — все це супроводжувало маргіналізацію сотень тисяч радянських громадян, пояснення й протидію чому мали відшукати науковці. Втім, необхідно зазначити, що на момент виходу у світ цієї книжки радянські вчені ще не були аж такі сміливі, щоб аналізувати суспільне життя в СРСР — монографію було написано на основі реалій Західної Європи.

Що ж до маргіналізації цілих прошарків саме населення Радянського Союзу, то одним із перших 1989 року звернув на неї увагу відомий радянський і російський соціолог та політолог, виходець з України Юрій Левада, який, по-перше, відзначив перебування на той час чималої частини радянського суспільства в межовому стані між двох соціально-економічних систем, а по-друге — вказав на відсутність у радянського суспільствознавства необхідного інструментарію та методології для вивчення складного явища маргіналізації [16].

Невизначеність наукового інструментарію, а також «перехідний» стан російського суспільства відзначала 1994 року у своїй дисертації І. Попова [22]. Вона вважала одним з індикаторів, або маркерів, які можуть бути використані під час вивчення концепту «маргінальне», соціально-професійні переміщення, що становить великий інтерес і для нашої статті. Наукова робота в межах дисертації

відбувалася на декількох рівнях: суспільному (перебування цілого російського суспільства у межовому, перехідному становищі від колишнього соціалістично-тоталітарного до майбутнього ліберально-демократичного устрою) і особистісному (конкретного індивіда). У підсумку встановлено, що для російського суспільства характерною є саме дворівнева маргіналізація (загальносуспільна та особистісна).

Л. Банникова у своїх працях, присвячених вивченню маргінальності у сучасному російському суспільстві, вказує, що трансформаційні процеси останніх десятиліть спричинили змішування психологічних, політичних, економічних, релігійних джерел маргіналізації. Це свідчить про якісно нову природу російської маргіналізації, а також про нестабільність і рухливість соціальних статусів. Диференціація суспільства, різке розшарування багатьох груп створює складну конфігурацію соціуму, у тому числі й із великими можливостями позитивно спрямованої маргінальності в напрямку підвищення соціальних статусів. Але більшість населення сучасної Росії виявилось нездатним адаптуватися до нових умов і втратило колишні статуси, відчувши на собі негативну маргіналізацію. У результаті в суспільстві зростає напруженість, анемія, екстремізм. Загальна риса цих процесів — оточення травмує особистість, яка намагається адаптуватися в мінливому суспільстві, а її намагання — здебільшого патологічні [1].

Детально проаналізовано багатогранні аспекти поняття «маргінальність» у колективній монографії «Маргинальность в современной России» [17]. Авторський колектив розглянув взаємозв'язки маргінальності та кризи ідентичності, маргінальності як загрози стабільності, маргінальності та соціальної мобільності, як і питання професійної маргіналізації. Однак, незважаючи на ґрунтовність і позірну всеосяжність, вказана монографія все-таки має певні вади. На жаль, як на заявлену тему, не проаналізовано окремо й у достатньому обсязі національної, мовної, релігійної маргінальності, мало уваги приділено маргінальним молодіжним рухам і так званім неформальним організаціям, та й питання ПМ розкрито досить вузько. Натомість п'ятий розділ, що має назву «Маргинальні групи як об'єкт соціальної політики» насправді присвячено професійній орієнтації, що має певну вжиткову цінність, але нічого не додає до вивчення власне маргінальності. Але варто зазначити, що теоретичні засади, як й історію дослідження, викладено достатньо широко.

На тому, що сучасна російська молодь, і особливо студентство, не бачить наразі у вищій освіті й отриманні фаху шляху до набуття вищого порівняно з наявним соціального статусу, наголошує

Є. Зарубін у своїй дисертаційній роботі «Маргинализация российского студенчества: структурный аспект». Автор на підставі емпіричних даних стверджує, що студенти в більшості своїй негативно оцінюють життєві перспективи на цьому етапі розвитку їхньої країни, тож щонайменше кожен третій студент вишу «внутрішньо» або «зовнішньо» маргінальний [10]. Структурна маргіналізація російських студентів відбувається через усвідомлення нерівності можливостей, відсутності шансів досягти успіху за допомогою власних знань і працездатності, від чого виникає соціальна регресія, виключеність із суспільного життя [10, с. 3].

На нерівномірність здатності російського суспільства до адаптації у нових соціально-економічних умовах вказує у своїй роботі І. Пржилєнська. Слідом за Л. Беляєвою автор відзначає, що значна частина громадян Росії «завмерли» у стані соціального шоку і не спромоглися не тільки адаптуватися, але й знайти хоча б якусь більш-менш прийнятну модель раціональної поведінки у модерній реальності [23, с. 162]. І з'ясовується дещо цілком несподіване: вже на кінець 1990-х років російські дослідники обґрунтовано стверджували про тотальну маргінальність усіх прошарків російського суспільства [23, с. 162].

Всезагальна маргінальність як вихідна точка побудови нового суспільства стала відмінною ознакою саме російської модернізації. Однією з передумов цього була радянська гіперболізація ролі класу робітників і фактична декласація усіх інших соціальних груп, які втратили будь-яке суттєве значення, хоча в інших суспільствах вони його мали — цілком конкретне й важливе. Не можна сказати, що в радянському суспільстві не було соціальних груп, які відрізнялися від робітників і селян вищим рівнем освіченості, культури, інтелекту. Але державна політика цілеспрямовано применшувала роль цих інтелектуальних груп, через що саме вони в радянському суспільстві були відносно маргінальні. Новітня ж модернізація викликала нову хвилю маргіналізації, не останнє місце в ній посідала й маргіналізація професійна. Оскільки подолання анархії та вихід зі стану маргінальності можливі тільки в результаті набуття спільних цінностей, то російське суспільство наразі ще не є готовим до подальшого інституціонального руху [23, с. 164].

Під тиском економічної доцільності те, що раніше регулювалося за допомогою адміністративних, владних, емоційних сигналів, тепер виявилось регульованим монетарними кодами. Гроші перетворилися на один із найважливіших показників соціальної компетентності. Безумовно, вони не стали єдиною метою, але вважаються наразі певним універсальним засобом оцінювання,

пов'язаним із більшістю соціально значимих цінностей, зазначає автор [23, с. 166].

Взаємопов'язаність ПМ та ПІ продемонструвала у своїх працях О. Єрмолаєва. Вона відзначає, що ментально не пов'язані зі своїм фахом особистості — індивіди, що не набули стійкої професійної ідентичності — фактично є професійними маргіналами, оскільки їхні стосунки з професією побудовані за «периферійним принципом»: як професія для таких осіб перебуває на периферії усвідомлення й вартісної орієнтації, так і вони для свого фаху залишаються неповноцінними особами, бо ж робота, що її вони виконують, за такого ставлення перестає відповідати соціальним очікуванням і погіршує ставлення суспільства до представників професійного угруповання та професії загалом [9, с. 34].

Авторка наголошує, що коли йдеться про ПІ, то фактично аксіома, згідно з якою втрата ідентичності — це трагедія, набуває нового звучання. Втрата ПІ і перебування в становищі професійного маргінала — шанс для маргінальної особистості на саморозвиток і подальше зростання, тоді як збереження неадекватної до нових соціальних умов професійної ідентичності, навпаки, значно більша особистісна трагедія, ніж втрата такої ідентичності [9, с. 34]. Таким чином, О. Єрмолаєва висловлює дуже важливу для нашого дослідження позицію: ПМ — це відсутність (ненабуття) або втрата професійної ідентичності. Діагностика маргінальних для певної професійної групи індивідів — дуже важлива як з огляду економії засобів, що потенційно витрачатимуться на навчання незацікавленої в конкретній фаховій освіті особистості, так і з погляду зменшення кількості «чинних» професійних маргіналів [9, с. 35].

Проблеми маргіналізації в середовищі молодих науковців висвітлено в дослідженні О. Осипової. Відзначається, що серед молодих викладачів та аспірантів, які ще не здобули наукового ступеня, спостерігається незатребуваність їхнього наукового потенціалу, відсутність можливості закріпитися у вишій та перспектив кар'єрного зростання, невизначеність їх соціальної належності, що негативно впливає на ідентифікацію молоді з науковою спільнотою. Наслідком цього хиткого суспільного становища молодих науковців є маргіналізація їхнього соціального статусу та розмивання соціальної структури цього прошарку. Маргінальне становище може бути як каталізатором реалізації потенціалу наукової молоді, так і причиною подальшого зниження соціального статусу (у разі відсутності необхідних умов), зазначає авторка [21].

Визнання професійної маргінальності як втрати професійної ідентичності міститься й у статті Н. Кручиніної, де сказано, що вивчення ПМ наразі є одним із дослідницьких трендів, адже в умовах су-

часної Росії, коли затребуваність представників тієї чи іншої професії визначає ринок, відбувається масова переідентифікація фахівців у багатьох галузях. Результатом переідентифікації може бути як формування нової ідентичності, так і остаточна «професійна маргіналізація, яка, по суті, є втратою професійної ідентичності» [15, с. 137].

Подібних позицій дотримується й Л. Дементій. За словами автора, втрата ПІ породжує ПМ, що характеризується почуттям відчуження від професійної ролі, яку виконує індивід. Зазначено, що ПМ – завжди негативний феномен, який також і небезпечний для суспільства через зниження якості й ефективності професійної діяльності, орієнтацію професійного маргінала не на соціальну значимість професії, а на досягнення особистих інтересів, які досить часто можуть бути діаметрально протилежні соціальним очікуванням і потребам [8, с. 49].

Найбільш докладними дослідженнями конкретно професійної маргінальності нам здаються роботи О. Волкової, що побачили світ протягом останнього десятиліття. Авторка наголошує, що в Росії саме ПМ виявляється головною формою та провідним чинником соціальної маргінальності – через переважну роль професії та працевлаштованості у формуванні економічного добробуту й соціального статусу індивіда, зазначаючи при цьому (услід за Л. Путиловою), що жодна цивілізована країна світу не стикалася з маргіналізацією, яка зачіпала б усі суспільні групи [6]. Особливе зацікавлення дослідників має викликати той факт, що досить часто маргінальність щодо вимог і суті професії стає не просто стерпним явищем, а соціально прийнятною нормою. Не можна не брати до уваги, що переважання в певному професійному середовищі – серед соціально значимих професій (наприклад, лікарі або вчителі шкіл) – маргіналів над професіоналами становить небезпеку для су-

спільства, тож цими проблемами мають перейматися й науковці, й органи державної та місцевої влади.

Важливе значення для вивчення проблеми професійної маргінальності має самоідентифікація. Звичайна ситуація: індивід є представником однієї професії (реально працює за цим фахом), але ідентифікує себе зовсім з іншою групою, орієнтуючись у своїй поведінці саме на неї. В таких випадках ПМ виявляється або у плані самосвідомості (відсутність ідентифікації себе з реальною професійною спільнотою), або у плані поведінки (індивід діє під впливом мотивів, які виходять за межі професійних функцій та етики), або в поєднанні обох факторів [6].

Висновки. Розглянувши здобутки російських науковців у справі вивчення маргінальності загалом і професійної маргінальності зокрема, маємо змогу виявити основні тенденції сучасних наукових досліджень за темою. Так, бачимо чіткий взаємозв'язок між ПІ та ПМ – ці два поняття є антагоністами, наші російські колеги визначають професійну маргінальність як втрату професійної ідентичності. Крім того, професійною маргінальністю можуть відзначитися індивіди, які не втратили, а просто досі не набули професійної ідентичності через певні особистісні, соціальні, економічні або інші причини.

Важливо усвідомлювати, що професійна маргінальність не завжди незворотна і не обов'язково означає наявність психологічних розладів у маргінала. Але вірогідність професійної маргіналізації людей зі схильним до цього типом особистості вища, тому в процесі професійної орієнтації та навчання слід щонайпильнішою увагою приділяти діагностиці потенційних професійних маргіналів для мінімізації наслідків негативних результатів їхньої роботи у професійній сфері, до якої вони ментально не належать.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банникова Л. М. Маргинальность как социально-патологическая форма адаптации населения к меняющимся условиям жизни (к постановке проблемы) [Электронный ресурс] / Л. М. Банникова. – Режим доступа : http://elibr.altstu.ru/elibr/books/Files/pa2000_2/pages/19/pap_19.html.
2. Бутиліна О. В. Професійна маргінальність студентів / О. В. Бутиліна // Вісник Львівського університету. – 2012. – Вип. 6. – С. 81–87. – (Серія соціологічна).
3. Вайсман С. Е. Представление о «Я-концепции» в различных психологических теориях / С. Е. Вайсман // Вестник интегративной психологии. – 2013. – Вип. 11. – С. 68–71.
4. Волкова О. А. Проблемы профессиональной идентичности и маргинальности индивидов и социальных групп [Электронный ресурс] / О. А. Волкова. – Режим доступа : <http://mncipi.narod.ru/l002.htm>.
5. Волкова О. А. Профессиональная маргинализация в условиях глобального экономического кризиса / О. А. Волкова // Этап: экономическая теория, анализ, практика. – 2010. – № 3. – С. 86–94.
6. Волкова О. А. Профессиональная маргинальность в контексте проблем современного российского общества [Электронный ресурс] / О. А. Волкова // Открытая библиотека публикаций по социальным наукам. – Режим доступа : http://www.socprob.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=49:2012-01-19-15-04-43&catid=34:-q-q-2008-1.
7. Волкова О. А. Социологическая модель социальной работы в сфере профессиональной идентификации в современном российском обществе : автореф. дис. ... док. социол. наук / О. А. Волкова. – СПб., 2007. – 41 с.

8. Дементий Л. И. Проблемы профессиональной идентичности и маргинальности в ситуации сознательной смены профессии (на примере получения второго высшего психологического образования) / Л. И. Дементий // Известия Алтайского государственного университета. – 2009. – Вып. 2 (62). – С. 48–53.
9. Ермолаева Е. П. Принцип превентивной оценки профессиональной идентичности специалистов в процессе обучения и переподготовки / Е. П. Ермолаева // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2010. – № 1. – С. 33–36.
10. Зарубин Е. Н. Маргинализация российского студенчества: структурный аспект : автореф. дис. ... канд. социол. наук / Е. Н. Зарубин. – Новочеркасск, 2004. – 28 с.
11. Иванова Н. Л. Профессиональная идентичность в социально-психологических исследованиях / Н. Л. Иванова // Вопросы психологии. – 2008. – № 1. – С. 89–100.
12. Иванова Н. Л. Структура социальной идентичности личности: проблема анализа / Н. Л. Иванова // Психологический журнал. – 2004. – Т. 25. – № 1. – С. 52–60.
13. Карпо В. Логико-семантический вимір поняття «маргінальність» / В. Карпо // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2009. – Вип. 11. – С. 38–42. – (Серія: Політологія, соціологія, філософія).
14. Кемалова Л. І. Маргінальність в умовах трансформаційних процесів сучасного суспільства : автореф. дис. ... канд. філософ. наук / Л. І. Кемалова. – Сімферополь, 2006. – 18 с.
15. Кручинина Н. Ю. Особенности формирования профессиональной идентичности студентов-психологов в процессе обучения // Перспективы науки и образования. – 2013. – № 2. – С. 135–138.
16. Левада Ю. Динамика социального перелома: возможности анализа / Ю. А. Левада // Статьи по социологии. – М., 1993. – С. 159–176.
17. Маргинальность в современной России / [Е. С. Балабанова, М. Г. Бурлуцкая, А. Н. Дёмин и др.]. – М., 2000.
18. Мороденко Е. В. Интегративная методология концептуального исследования социальной адаптации личности / Е. В. Мороденко // Вестник интегративной психологии. – 2013. – Вып. 11. – С. 216–217.
19. Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань / Л. П. Нагорна. – К., 2011. – 272 с.
20. На изломах социальной структуры / [рук. авт. коллектива А. А. Галкин]. – М., 1987. – 315 с.
21. Осипова О. Ю. Профессиональные компетенции, ценности и социальный статус молодых учёных региона / О. Ю. Осипова // Регионология. – 2011. – № 2. – С. 140–146.
22. Попова И. П. Маргинальность и особенности её проявления в современном российском обществе : дис. ... канд. социол. наук / И. П. Попова. – М., 1994. – 214 с.
23. Пржиленская И. Б. Социологический анализ процессов маргинализации в условиях системного кризиса / И. Б. Пржиленская // Вестник Ставропольского государственного университета. – 2009. – № 60. – С. 161–166.
24. Сапожникова Р. Б. Анализ понятия «идентичность»: теоретические и методологические основания / Р. Б. Сапожникова // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2005. – Вып. 1 (45). – С. 13–17. – (Серия: Психология).
25. Степаненко Р. Ф. Дуализм философского и правового подходов в изучении маргинальности [Электронный ресурс] / Р. Ф. Степаненко. – Режим доступа : <http://isuvuz.ru/science/vestnik/2010/issue3/HistLow/Stepanenko.html>.
26. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг / Л. Б. Шнейдер. – М. ; Воронеж, 2004. – 206 с.
27. Шнейдер Л. Б. Пособие по психологическому консультированию : учебное пособие / Л. Б. Шнейдер. – М., 2003. – 272 с.
28. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон ; [пер. с англ. ; общ. ред. и предисл. А. В. Толстых ; 2-е изд., стер.]. – М., 2006. – 352 с.
29. Яковлев Е. Г. Проблема эстетического взаимодействия: профессионал, маргинал, аутсайдер [Электронный ресурс] / Е. Г. Яковлев // Клиническая и медицинская психология: исследования, обучение, практика. – Режим доступа : <http://www.medpsy.ru/inye/inye022.php>.
30. Kerckhoff A. C. Marginal status and marginal personality / A. C. Kerckhoff, T. C. McCormick // Social forces. – 1955. – Vol. 34, № 1. – P. 48–55.
31. Lefcowitz M. J. The Public Health Professional: A Marginal Man / M. J. Lefcowitz // American Journal of Public Health and the Nation's Health. – 1964. – Vol. 54, № 7. – P. 1125–1128.
32. Wardwell W. I. A Marginal Professional Role: The Chiropractor / W. I. Wardwell // Social Forces. – 1952. – Vol. 30, № 3. – P. 339–348.

REFERENCES

1. Bannikova L.M. Marginalnost kak sotsialno-patologicheskaya forma adaptatsii naseleniya k menyajushchimsia usloviyam zhizni (k postanovke problemy) [Marginality as a socio-pathological form of adaptation to changing conditions of life (to the problem)]. – Rezhim dostupa : http://elibr.altstu.ru/elibr/books/Files/pa2000_2/pages/19/pap_19.html.

2. **Butylina O.V.** Profesiynna marginalnist studentiv [Student's professional marginality] // Visnyk Lvivskogo universytetu. – 2012. – V. 6. – Pp. 81–87. – (Seriya sotsiologichna).
3. **Vaysman S.E.** Predstavlenije o «Ya-kontseptsii» v razlichnykh psikhologicheskikh teoriyakh [Image of «self-concept» in various psychological theories] // Vestnik integrativnoy psikhologii. – 2013. – V. 11. – Pp. 68–71.
4. **Volkova O.A.** Problemy professionalnoy identichnosti i marginalnosti individov i sotsialnykh grupp [Problems of professional identity and marginalization of individuals and social groups]. – Rezhim dostupa : <http://mncipi.narod.ru/1002.htm>.
5. **Volkova O.A.** Professionalnaya marginalizatsiya v usloviyah globalnogo ekonomicheskogo krizisa [Professional marginalization in the global economic crisis] // Etap: ekonomicheskaya teoriya, analiz, praktika. – 2010. – № 3. – Pp. 86–94.
6. **Volkova O.A.** Professionalnaya marginalnost v kontekste problem sovremennogo rossiyskogo obschestva [Professional marginality in the context of problems of contemporary Russian society] // Otkryitaya biblioteka publikatsiy po sotsialnym naukam. – Rezhim dostupa : http://www.socprob.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=49:2012-01-19-15-04-43&catid=34:-q-q-2008-1.
7. **Volkova O.A.** Sotsiologicheskaya model sotsialnoy raboty v sfere professionalnoy identifikatsii v sovremennom rossiyskom obschestve [sociological model of social work in the field of professional identification in modern Russian society] : avtoref. dis. ... dok. sotsiol. nauk. – SPb, 2007. – 41 p.
8. **Dementiy L.I.** Problemy professionalnoy identichnosti i marginalnosti v situatsii soznatelnoy smeny professii (na primere polucheniya vtorogo vysshego psihologicheskogo obrazovaniya) [Problems of professional identity and marginalization in the situation of conscious career change (for example, the second higher psychological education)] // Izvestiya Altayskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2009. – V. 2 (62). – Pp. 48–53.
9. **Yermolaeva Ye.P.** Printsip preventivnoy otsenki professionalnoy identichnosti spetsialistov v protsesse obucheniya i perepodgotovki [Principle of preventive assessment of specialists' professional identity in training and retraining] // Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo. – 2010. – № 1. – Pp. 33–36.
10. **Zarubin Ye.N.** Marginalizatsiya rossiyskogo studenchestva: strukturnyy aspekt [The marginalization of Russian students: structural aspect] : avtoref. diss. ... kand. sotsiol. nauk. – Novocherkassk, 2004. – 28 p.
11. **Ivanova N.L.** Professionalnaya identichnost v sotsialno-psikhologicheskikh issledovaniyakh [Professional identity in socio-psychological research] // Voprosy psikhologii. – 2008. – № 1. – Pp. 89–100.
12. **Ivanova N.L.** Struktura sotsialnoy identichnosti lichnosti: problema analiza [Social structure of personal identity: analysis problem] // Psikhologicheskii zhurnal. – 2004. – T. 25. – № 1. – Pp. 52–60.
13. **Karpo V.** Logiko-semantichnyy vymir ponyattiya «marginalnist» [Logiko-semantical perspective of the phenomenon of marginality] // Naukoviy visnyk Uzhgorodskogo universitetu. – 2009. – V. 11. – Pp. 38–42. – (Seriya: Politologiya, sotsiologiya, filozofiya).
14. **Kemalova L.I.** Marginalnist v umovakh transformatsiynikh protsesiv suchasnogo suspilstva [Marginalnist in the conditions of transformational processes in the modern society] : avtoref. dis. ... kand. filosof. nauk. – Simferopol, 2006. – 18 p.
15. **Kruchinina N.Yu.** Osobennosti formirovaniya professionalnoy identichnosti studentov-psikhologov v protsesse obucheniya [Features of psychology students' formation of professional identity in the learning process] // Perspektivy nauki i obrazovaniya. – 2013. – № 2. – Pp. 135–138.
16. **Levada Yu.** Dinamika sotsialnogo pereloma: vozmozhnosti analiza [Social dynamics of fracture : analysis capabilities] // Stat'i po sotsiologii. – M., 1993. – Pp. 159–176.
17. **Marginalnost v sovremennoy Rossii** [Marginality in modern Russia] / [E.S. Balabanova, M.G. Burlutskaya, A.N. Demin i dr.]. – M., 2000.
18. **Morodenko Ye.V.** Integrativnaya metodologiya kontseptualnogo issledovaniya sotsialnoy adaptatsii lichnosti [The integrative methodology of conceptual research of a personality' social adaption] // Vestnik integrativnoy psikhologii. – 2013. – V. 11. – S. 216–217.
19. **Nagorna L.P.** Sotsiokulturna identychnist: pastky tsinnisnykh rozmezhuvan [Sociocultural identity: traps of value delimitation]. – K., 2011. – 272 p.
20. **Na izlomakh sotsialnoy struktury** [At twists of social structure] / [ruk. avt. kollektiva A. A. Galkin]. – M., 1987. – 315 p.
21. **Osipova O.Yu.** Professionalnyje kompetentsii, tsennosti i sotsialnyj status molodykh uchenykh regiona [Professional competence, values and social status of young scientists in the region] // Regionologiya. – 2011. – № 2. – Pp. 140–146.
22. **Popova I.P.** Marginalnost i osobennosti ee proyavleniya v sovremennom rossiyskom obschestve [Marginality and especially its manifestations in the modern Russian society] : dis. ... kand. sotsiol. nauk. – M., 1994. – 214 p.
23. **Przhilenskaya I.B.** Sotsiologicheskii analiz protsessov marginalizatsii v usloviyakh sistemnogo krizisa [Sociological analysis of the marginalization processes in a systemic crisis] // Vestnik Stavropolskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2009. – № 60. – Pp. 161–166.
24. **Sapozhnikova R.B.** Analiz ponyatiya «identichnost»: teoreticheskie i metodologicheskie osnovaniya [Analysis of «identity» concept : theoretical and methodological foundations] // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. – 2005. – V. 1 (45). – Pp. 13–17. – (Seriya: Psikhologiya).
25. **Stepanenko R.F.** Dualizm filosofskogo i pravovogo podkhodov v izuchenii marginalnosti [Dualism of philosophical

- and legal approaches to the study of marginality] [Electronnyi resurs]. – Rezhim dostupa : <http://isuvuz.ru/science/vestnik/2010/issue3/HistLow/Stepanenko.html>.
26. **Shneyder L.B.** Professionalnaya identichnost: teoriya, eksperiment, trening [Professional identity: theory, experiment, training]. – M.; Voronezh, 2004. – 206 p.
27. **Shneyder L.B.** Posobiye po psikhologicheskomu konsultirovaniyu : uchebnoe posobiye [Manual on psychological counseling : Textbook]. – M., 2003. – 272 p.
28. **Erikson E.** Identichnost: yunost i krizis [Identity: Youth and Crisis] / [per. s anql. ; obshch. red. i predisl. A.V. Tols-tyh ; 2-e izd., ster.]. – M., 2006. – 352 p.
29. **Yakovlev E.G.** Problema esteticheskogo vzaimodeystviya: professional, marginal, autsayder [Problem of aesthetic interaction : professional, marginal, outsider] [Electronnyi resurs] // Klinicheskaya i meditsinskaya psikhologiya: issledovaniya, obuchenie, praktika. – Rezhim dostupa : <http://www.medpsy.ru/inye/inye022.php>.
30. **Kerckhoff A.C., McCormick T.C.** Marginal status and marginal personality // Social forces. – 1955. – Vol. 34, № 1. – Pp. 48–55.
31. **Lefcowitz M.J.** The Public Health Professional: A Marginal Man // American Journal of Public Health and the Nation's Health. – 1964. – Vol. 54, № 7. – Pp. 1125–1128.
32. **Wardwell W.I.** A Marginal Professional Role: The Chiropractor // Social Forces. – 1952. – Vol. 30, № 3. – Pp. 339–348.

Professional marginality as a loss of professional identity.

Kurganska L. O., PhD, Senior Researcher, Senior Researcher of the Laboratory of Methodology and Theory of Psychology of the Psychology institute G.S. Kostiuk National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, e-mail: ludtee@ukr.net.

The article deals with the study of Russian sociologists and psychologists dedicated to learning the concepts of «professional identity» and «professional marginality». The works of the most promising leading scientific centers of Russia who achieved in this area considerable success were considered. We found that the main trend in modern scientific research is a clear relationship between professional identity and professional marginality that are antagonists. Russian colleagues define professional marginality as a loss of professional identity. Marginality is not always irreversible and does not necessarily indicate the presence of psychological disorders. The probability of exclusion of people from vulnerable to this type of personality is higher because the process of career counseling should diagnose potential outsiders to minimize the effects of their work in the area to which they are not mentally referred. Keywords: professional identity, professional marginality, marginalization, development, career guidance.

Курганская Л. О. Профессиональная маргинальность как потеря профессиональной идентичности.

В статье рассмотрены исследования российских социологов и психологов, посвященные изучению понятий «профессиональная идентичность» и «профессиональная маргинальность». Рассмотрены перспективные работы сотрудников ведущих научных центров Российской Федерации, достигших в этой области значительных успехов. Выявлено, что основной тенденцией современных научных исследований является четкая взаимосвязь между профессиональной идентичностью и профессиональной маргинальностью, которые являются антагонистами. Российские коллеги определяют профессиональную маргинальность как утрату профессиональной идентичности. Маргинальность не всегда необратима и не обязательно означает наличие психологических расстройств, однако вероятность маргинализации людей с типом личности, подверженным ей, выше, поэтому в процессе профориентации следует диагностировать потенциальных маргиналов для минимизации последствий их работы в сфере, которой они ментально не принадлежат.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, профессиональная маргинальность, маргинализация, становление, профориентация.

Необходимость есть падшая свобода.